

annak évek óta másodalelnöke, — de kinek elnöktársaim buzgalma és odaadó tevékenysége, de másnemű elfoglaltságaim folytán is az egyesület ügyeinek közvetetlen vezetésére tér nem jut, — tehát mint majdnem kívülállónak, hogy birálólág is szólhassak és kijelenthessem, miszerint méltó is az egyesület arra, hogy iránta érdeklődjék az erdőbirtokos úgy, mint a szakerdész; czéltudatos működése, közérdekű tevékenysége, határozottan hazafias iránya egyaránt kivívta az elismerést. Az egyesület teremtette meg a magyar erdészetet, a magyar erdészeti irodalmat és a magyar erdészeti kart.

Szerencsésnek érzem magamat, ma az egyesület közgyűlésén elnökölhetni. Az országos erdészeti egyesület 1895. évi, Beszterczebányára a mai napra egybehívott közgyűlését ezennel megnyitottnak jelentem ki.

A garam-menti kincstári erdőkben alkalmazott szállítási rendszer ismertetése. *)

(Történeti visszapillantással az erdészeti szolgálat és kezelés fejlődésére.)

Irta: Tomcsányi Gyula m. kir. erdőigazgató.

ELŐSZÓ.

Midőn az Országos Erdészeti Egyesület közleményeiből arról értesültem, hogy az egyesületet folyó évi közgyűlésének megtartására Beszterczebánya szab. kir. bányaváros hívta meg vendégszerető falai közé, — arra a gondolatra jutottam, hogy némi szolgálatot teszek szakunk-

*) Első közlemény az értekezésből, melyet szerző az Orsz. Erd. Egyesületnek Beszterczebányán és vidékén (1895. évi augusztus hónap 28—30.-án) tartott közgyűlése elé terjesztett.

Szerk.

nak, ha a Garam völgyének, Gömör és Zólyom vármegyékben fekvő szakaszán és ennek mellékvölgyeiben levő kincstári erdők fatermésének kiszállításánál a multban és a jelenben alkalmazott rendszert megismertetem a közgyűlésen résztvevő t. szakközönséggel.

Erre a tárgyra vonatkozólag ugyanis igen értékes adatokkal rendelkezik a vezetésem alatt álló besztérczebányai m. kir. erdőigazgatóság irattára és sok érdekes felvilágosítás található a hazai bányaművelés és ezzel kapcsolatosan az erdészeti fejlődésének történetét felölelő következő művekben is, u. m.:

Franz Anton Schmidt, „Sammlung der Berggesetze“, Wien, k. u. Hof- und Staatsdruckerei 1835. I—XXIV. kötetes műve.

„Joh. Kachelmann, Geschichte der ung. Bergstädte“, Schemnitz 1852—1870.“ I—IV. kötet.

Wenzel Gusztáv, „A bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucei Dóczyakkal“, Budapest; a magy. tud. Akadémia könyvkiadó hivatala, 1876.

U. attól: „Magyarország bányászatának kritikai története“, Budapest 1880, a m. tud. Akadémia könyvkiadó hivatala.

Péché Antal, „Alsó-Magyarország bányaművelésének története, Budapest, 1887, kiadja m. tud. Akadémia“ I—II. kötete.*)

Az érdekes kérdés kellő megvilágítására azonban

*) Az I. részben a kutforrások a következő rövidítésekkel vannak idézve:
 Irattár = a besztérczebányai m. kir. erdőigazgatóság irattára.
 Schmidt = Schmidt Ferencz Antal műve.
 Kachelm. = Kachelmann János műve.
 Wenzel I—II. = Wenzel Gusztáv fennebb idézett két műve.
 Péché = Péché Antal műve.

kevés idővel rendelkezvén, segítségre voltam utalva, melyet Vassányi Aurél m. kir. főerdész tisztársam közreműködésében találtam meg, a ki az említett kutforrások átkutatásában és a talált adatok rendezésében kiváló szorgalommal kezemre járt, a miért irányában köszönetemnek ezuttal adok kifezést.

Igy abba a helyzetbe jutottam, hogy a Zólyom és Gömör vármegyék területén fekvő erdők szállítási viszonyainak fejlődésével kapcsolatosan az itteni erdészeti szolgálat szervezetének, a kihasználásnak, felujításnak, védelemnek és a munkáviszonyoknak fejlődését is megismer-tethetem a t. szakközönséggel.

Ezek alapján munkámat három részre osztottam:

az I. vagyis történelmi részben elő vannak adva kronologikus sorrendben azok az adatok, melyek a kérdésre vonatkozólag a kutforrásokban találtatnak;

a II. vagyis a szállítási rendszert és ennek fejlődését felölelő részben azok az adatok foglaltatnak, melyek tisztán a szállításra vonatkoznak; és végül

a III. részben azok a gátak, gerebek és csatornák vannak ismertetve, melyek segélyével a beszütercebányai m. kir. erdőigazgatóság fatermékei jelenleg szállittatnak.

I. RÉSZ.

A zólyom- és gömörvármegyei kincstári erdők története.

A zólyomvármegyei és ezekkel kapcsolatosan a gömörvármegyei garammenti erdőknek története legszorosabb kapcsolatban van a vármegyék bányamivelésének történe-

tével, mert a bányászat fejlődésével lépést tartott az erdők használata, ápolása és védelme is; a bánya- és kohóüzem befolyás nélkül nem is maradhatott az erdőkre azon korban, midőn a fa a lakosság házi szükségletén kívül, főleg a bánya- és kohóüzem szükségletének kielégítésére szolgált. Ez okból a mult századokra nézve nem is lehet a zólyomi erdők történelmét a bányamivelés történelmétől elválasztani.

A honfoglalás utáni századokban, egészen a XV. század végéig terjedő időig, vajmi kevés történeti adat maradt ránk a zólyomi erdők akkori viszonyairól, és azon kevés adatból is, a mely főleg egyes adományozási oklevelekben foglaltatik, csak igen hézagos képet alkothatunk magunknak az erdők akkori állapotáról.

A zólyomi erdőkről a legelső feljegyzést találjuk IV. Béla király névtelen jegyzőjének a honfoglalásra vonatkozó leírásában; Anonymus ugyanis elbeszéli, hogy midőn Árpád az országot a Tiszáig már elfoglalta, Huba vezérletete alatt elküldte Kadosa és Zuárd alvezéreket Nógrád és Nyitra vidékének elfoglalására, kik utközben Gömör és Nógrádot elfoglalván, a Garam és Nyitra folyók partjáig érkeztek, a mely vidéket ellenállás nélkül az itt lakó népek önkényes meghódolása után birtokba vették. A Nyitra völgyében azonban nagyobb ellenállásra találván, Árpád segítségül küldé Bors vezért, az így egyesült haderőnek harmadrésze azután a Garam felső vidékére küldetett, — a melyet ez időben még sűrű erdő borított, — hogy az ország északi határát biztosítsa.

A monda szerint Bors a Garam mentén lovagolva, egy a hegyekbe iramodó szarvast elejtett, és ezen a helyen építette volna fel a róla elnevezett Bars várát; innen seregével tovább haladván a tulajdonképeni zólyomi erdőbe jutott, a hol egy magas hegyen a zólyomi várat építette,

(Kachelm. *) ennek nyoma a „puszta-vár“ név alatt ismeretes romokban mai nap is felfalálható.

Ezen időben Zólyomvármegye valószínűleg még lakatlan vagy legalább is igen gyér népességű lehetett, mert említés nincsen téve arról, hogy Árpád, midőn a Duna bal-partján az elfoglalt területeket népe között kiosztotta, a Garam mentén is adományozott volna birtokokat, és a zólyomi erdő is csak úgy említették, hogy az a lengyelek által lakott vidékig terjed. (Wenzel II.**)

Tagadhatatlan azonban, hogy a Garam mentén már akkor is ősrégi bányászat volt, melynek nyomait Besztercebányától Liptóig és Breznóbányáig mindenütt a nagy aranymosásokon, a régi gorczok és bányákon még most is látni lehet. (Wenzel II.)

De ha volt is bányamivelés, nem lehetett az oly kiterjedt, hogy a bányászat által igénybe vett fa, az akkori rengeteg őserdőkre, — a melyekben bölény, szarvas, medve és más vad tanyázott, — észrevehető befolyást gyakorolhatott volna és a bányászat csakis akkor vette és vehette az erdők fatermését nagyobb mérvben igénybe, midőn az ércztermelés mellett az érczolvasztás meghonosított, midőn az őserdők közepette a bővizű patakok mentén a fafogyasztó kohók építettek és a bányászati őstermelés mellett az e vidéken még ismeretlen kohászat meghonosított. Csakis ezen időtől kezdve irányul az erdőkre a figyelem, akkor kezd az erdő értéke, épen a kohótermények olcsóbb előállítása szempontjából, előtérbe

*) Joh. Kachelmann. Geschichte der ung. Bergstädte, Schemnitz, 1852—1870, I—IV. kötet.

**) Wenzel Gusztáv. „A bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucsei Dóczyakkal.“ Budapest, a m. tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, 1876. és Magyarország bányászatának kritikai története, Budapest, 1880., a m. tud. Akadémia könyvkiadóhivatala.

lépni, akkor hozattak az erdőápolás és védelem tekintetében az első intézkedések, de az erdő értéke egyúttal kutforrásává lesz az egyes birtokosok közt hosszú és egészen korunkig kiterjedő perlekedéseknek és viszályoknak.

A zólyomvármegyei kincstári erdők keletkezésükre nézve két csoportra oszthatók:

1. a Beszterczebánya, Libetbánya és Breznóbánya város területén fekvő ugynevezett rezervált erdőkre, melyek a bányászat és bányapolgárok kizárólagos céljaira tartattak fenn, és

2. a zólyomi, véghlesi, dobrónyai, lipcsei és részben a murányi várakhoz tartozó uradalmi erdőkre, a melyek az illető vár tartozékait képezték ugyan, de a melyekben a bányászatnak a szabad használat szintén biztosítva volt.

A jelen időben ez a két kategória végképen megszűnt, mert a rezervált erdők egyezségek által rendezettek; a véghlesi és murányi várakhoz tartozó uradalmak pedig idegen kézbe kerültek, s így a kincstár birtokában ez idő szerint csakis a birtokviszonyok rendezése után fennmaradó azon erdők vannak, melyek egyfelől a nevezett három bányavárossal kötött egyezségek és másfelől a volt urbéresekkal szemben véghezvitt birtokrendezések alapján a kincstár birtokába jutottak, illetve a kincstár birtokában maradtak.

A zólyomvármegyei erdők történetében a következő öt korszak különböztethető meg:

I. Az első korszak terjed a honalapítástól az első erdészeti tisztviselők kinevezéseig, azaz 1564-ig.

II. A második korszak tart az első erdészek kinevezésétől Mária Theresia uralkodásáig, vagyis 1564—1740-ig.

III. A harmadik korszak tart Mária Theresia trónra

léptétől az erdők mesterséges felujításának behozataláig, vagyis 1740—1808-ig.

IV. A negyedik korszak tart ezen időtől az erdészetnek a bányászattól való elkülönítéseig, 1808—1870-ig; és végre

V. Az 1870. évvel kezdődik a legujabbi idő.

Első korszak.

A honalapítástól az első erdészeti tisztviselők kinevezéseig, azaz 1564-ig.

Ép úgy, mint a bányák, a melyek eleinte nem a földbirtok tartozékát képezték, hanem közvetlenül a király főuri jogának voltak alávetve, azonképen a királyok szabad rendelkezése alá tartozott az erdők használata is, amennyiben t. i. ez a birtokosok akkori gazdasági szükségleteihez nem tartozott.

Az erdőkre nézve később az aranybulla 22. czikke rendelkezett s ez adta meg a földbirtokosoknak a teljes tulajdont. (Wenzel II.)

Az itteni bányászatról biztos tudomásunk van, hogy az a tatárjárás előtti időben is már jelentékeny volt, s hogy épen a már kifejlettebb bányászatnak köszönhatték a bányavárosok keletkezésüket; de a mennyiben még a jövedelmező bányászat sem volt törvényes intézkedések által rendezve és a mennyiben maga a bányajog is inkább a szokás szerint lett elbírálvá, annyiaval is kevesebb rendelkezés történt az akkoriban még teljesen értéktelen erdőkre nézve.

Az akkori időben a bányamivelésnek háromféle módja volt:

1. Bányatelepek alakjában, a melyekhez azonban nemcsak a tulajdonképpeni bányászok által lakott telepek tartoztak, hanem azok is, a melyeket a bányamunkához szükséges különböző anyagok termelésével foglalkozó munkások — a favágók, szénégetők, fuvarosok, mesteremberek stb. laktak;

2. a bányavárosok alakjában, a melyek természet-szerűen a bányatelepekből keletkeztek és

3. bizonyos bányászati jogositványok alapján, a melyeket a királyok egyes földbirtokosoknak adományoztak.

Mi ránk a zólyomi kincstári erdők szempontjából főképen a telepek és azok keletkezése birnak érdekel.

A bánya, kohó és erdőüzem természetéből folyólag, a telepek keletkezése is természetszerű. A bányák — későbbben a kohók — rendszeren őserdők közepette, távol az amugy is ritka községektől, keletkeztek, a hol a bányász-nép ösztönszerűleg egymásra volt utalva és pedig nemcsak a közös munka és élelemszerzés tekintetében, hanem az önvédelem szempontjából is, mert az akkori zavaros időkben kölcsönös támogatás és segély nélkül az élet és vagyon biztos nem lehetett. Idők folytán, különösen a kohóüzem fejlettségéből folyólag a fahasználatok tetemes munkaerőt vettek igénybe és azért oly helyeken, a hol az erdei munkások hosszab időre vágható fát találtak, ideiglenesen vagy állandóan letelepedtek vagy letelepítették, s a most is fenálló erdőmunkás telepeket létesítették.

Valamely bányatelep az által is válhatott erdőmunkás teleppé, hogy a bányászok a bánya megszűnése folytán, bányamunkájokat favágással felcserélvén, kereseti forrásukat megváltoztatták. Így sok valószínűség van abban, hogy a Bogomér comes által 1274-ben telepített Vaczok (Kachelm.) eredetileg aranymosással és bányászattal foglalkozó mun-

kásokból állott s csakis későbbben, midőn az aranymosás többé elegendően nem jövedelmezett, s midőn Vaczok környékén a bányák is megszűntek, tértek át a telepések az erdei munkára.

Történeti tény továbbá, hogy a Beszterczebánya város körül fekvő Szászfalu, Rudló, Gönczölfalva, Németfalva stb. bányamunkástelepek voltak, s hogy azok csak későbbben lettek urbéri községekké. De a bányászat megszűnése egyes telepek megszűnését is maga után vonta, vagy más kedvezőtlen külbefolyás folytán is megszűnhettek némely telepek; a lakosok elköltöztek, a házak elpusztultak, úgy, hogy jelenleg alig lehet ráismerni arra a helyre, hol az egykori virágzó telepek állottak. Felemlíthető e tekintetben, hogy a Beatrix királynő által 1490-ben kiállított adományozási levelében, — mellyel Dóczy Orbán egri püspök a lipcsei vár és uradalom birtokába jutott, mint ezen vár tartozéka, egyebek közt felsoroltatik a Zólyomvármegyében fekvő Savniczka és Tergard alias Thiergarten nevű falu és Lehep praedium, mely most már nem létezik, — Mátyás király 1464. évi inscriptiójában pedig, melynek alapján Lipcse vára és uradalma Orbácsi Horváth Damiánnak és Péternek 12,000 frtért adományoztatott, — a vár tartozékaként Rohozna falu említettik, mely most szintén nem létezik, (Wenzel I.) Striborna telep a breznóbányai határban még 1584-ben; Steinwasser és Szobotnicza erdőmunkástelep pedig még az 1643. évben létezett, de a mai időben a helyüket is alig lehet megállapítani. (Irattár, és Schmidt.*)

A legrégibb telepek keletkezését teljes homály borítja s bizonytalanságban vagyunk a telepes munkások nemze-

*) Franz Anton Schmidt, Sammlung der Berggesetze, Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1835. I—XXIV. kötetes műve.

tiségi eredetéről is; sok valószínűség szól azonban a mellett, hogy a telepek idegen, leginkább németországi családok bevándorlásából keletkeztek, mert a régi helységnevek legalább erre engednek következtetni.

A tatárjáráskor máris számos község és telep létezett, mert tudomásunk van arról, hogy IV. László 1280-ban megerősíté Tamás grófot a „Potok“ hoz tartozó Radvan terület tulajdonában, mely község ezen okmányban mint a király erdőöreinek lakóhelye fordul elő; 1282-ben adományozza ugyancsak IV. László Pónikot és körülötte levő erdőket, a hol szintén királyi erdőörök laktak: Fülöp grófnak; 1295-ben említették Badin, hasonlóképen mint a kir. erdőörök lakóhelye; 1250-ben előfordult Hajnik, hasonló jelzéssel; Mezőközt és Garamhidvéget állítólag I. Béla király (1061—1063-ig) lengyel neje alapította volna. Kisgaram 1357-ben, Benesháza 1380-ban említetik; sokkal később, 1753-ban, keletkezett Misód, Mesterhely, Palánka és Mocsár; Erdőköz 1787-ben, Mihálytelek 1792-ben telepítettett. (Kachelm. Wenzel II. Irattár.)

A garammenti szt.-benedeki apátság 1075.-i adományleveléből igen érdekes tudomást szereztünk az akkori garami tutajozásról. Az adományozó levélben ugyanis Géza király az apátság javadalmait meghatározza és többek közt azt rendeli, hogy a Garamon leusztatott fa után szedett vám az apátságot illeti. Ez világos bizonyítéka annak, hogy a Garamon a tutajozás ősrégi, s hogy a tutajozás már I. Géza király idejében oly kiterjedt lehetett, hogy a Szt.-Benedekre lejtött tutajok utáni vámot az apátnak jövedelmül adományozni érdemes volt; de következtetni lehet ebből azt is, hogy a tutajok csakis, vagy legalább nagyobb részben Zólyom vármegyéből, a zólyomi erdőkől jöhettek, mert Zolyomban voltak a Garammen-

tén a tutajkötésre alkalmas fenyőerdők, a melyek egészen a folyó partjáig kiterjedtek.

A mint tehát fenebb említettük, Zólyomvármegyében számos bányatelep volt a király birtokában, s a bányászok a király különös pártfogása alatt állottak. A királyok az egész bányaügyeket külön kamaragrófok által kormányoztatták, a kik eleinte Körmöczön laktak és későbbben a XV. században a zólyomi várban lakó kir. ispánok alatt állottak; de a bányavidék megvédése céljából építtettek azon várak is, melyek később mind megannyi uradalomnak székhelyévé lettek, habár ezen várak legtöbbje későbbben adományozás útján magányosok birtokába jutott is. (Wenzel II., Péch I. *)

Igy 1464-ben Mátyás király Lipcse várát, a hozzá tartozó uradalommal Orbácsi Horváth Damián és Péter testvéreknek; 1470-ben Ernuszt Jánosnak adományozta; 1490-ben Beatrix királyné Lipcsét és Sasköt Dóczy Orbánnak és testvéreinek 8000 forintért inscribálta, s a Dóczyak birták Lipcsét egészen 1548-ig; megférhetetlen kapzsi természetük miatt pedig örökös perlekedésben állottak szomszédaikkal, különösen pedig a bányavárosokkal és a kamarával; a Dóczyak a városok szabad faizási jogát el nem ismerték és a munkásokat az erdőből kikergették és bántalmazták, úgy, hogy II. Ulászló 1500-ban kénytelen volt a bányavárosok faizási jogát újból megerősíteni; sőt a Dóczyak annyira mentek, hogy 1517-ben Breznóbánya városát feldúlták, felégették az ott levő kamarai házból az aranyat és ezüstöt elvették és csak az akkori zavaros időknek tulajdonítható, hogy ezen nyílt lázadás miatt bajuk nem esett. (Wenzel I.).

*) Péch Antal, Alsó-Magyarország bányamivelésének története, Budapest 1887. Kiadja a m. tud. Akadémia. I—II. kötet.

A bányavárosok gyakori megsértését bizonyítja az, hogy a király 1502, 1504. és 1507-ben kénytelen volt a várcsokat faizási jogukban ismételten megerősíteni.

Ép ezen zavaros időkben kezdődik a besztercebányai rézbányászat fénykora és ezzel kapcsolatosan az erdők intenzívebb kihasználása. Thurzó János krakkói polgár ugyanis 1490—1496-ig megvette Glocknitzer Benedek, Königsberger Mihály, továbbá Szathmáry György és Ferencz, valamint Corvin János herczeg és még más bányabirtokosok bányáit és ezen felül kibérelte még az Ernuszt család nagykiterjedésű birtokát, melyhez hat falu és Besztercebányán egy lakóház tartozott.

Thurzó 1496-ban szabadalmat nyert II. Ulászló királytól, hogy Besztercebánya vidékén olvasztó kohókat állíthasson, réztermelésre és ezüstelválasztásra; a kohók építéséhez azonnal hozzá is fogott, úgy, hogy nemsokára Mosódon, Tajón és Lipcsén érczolvasztók állottak. (Wenzel II., Péch I. Irattár).

Evvel megnyílt az erdők használata; a fa értéket kezdett képviselni, s ebből folyólag nemsokára intézkedések is történtek az erdők fentartása, ápolása és megvédése tekintetében; Thurzó pedig különösen mikor az augsburgi Fuggerekkel szövetségbe, a rézbányászatot soha el nem ért virágzásra emelte, nemsokára oly annyira meggazdagodott, hogy már 1501-ben 200,000 arany forintot adhatott a királynak kölcsön, a miért zálogul a zólyomi várat és uradalmat, valamint a hét bányavárost kapta. (Péch I.)

Hogy Thurzó milyen előre látó és eszes ember lehetett, tanúsítja az is, hogy ő alapította 1496-ban munkásai részére az első társpénztárt, ő épített költséges új utakat és a meglévőket fenntartotta, hogy a rezet a

külföldre annál könnyebben kivihesse, mert a Thurzók és Fuggerek kereskedelmi összeköttetései messze külföldre, egészen az újonnan felfedezett Amerikáig elhatottak. (Péch I.)

II. Lajos király 1522-ben adományozta a bányavárosokat nejének, Mária királynénak 25,000 forintnyi jövedelem fejében és ezen időtől kezdve vannak bővebb adataink az akkori erdőgazdálkodásról.

Az erdők állapotára igen érdekes világot vett Mertz Györgynek, a Fuggerek beszterczebányai főgondnokának 1535-ben Fuggerhez intézett jelentése. Ebben elpanaszolja, hogy az erdők 1526 óta igen megfogytak, a szénégető helyek igen messzire esnek, annyira, hogy egy szekér szén elhozatalára a kohókhoz 6 ló szükséges és a költség is annyira fölszaporodott, hogy az még egyszer oly nagy, mint annak előtte; 50—60 embert állandóan csakis az utak fentartása végett kell tartania és e mellett a szomszédos földbirtokosok felette hátráltatják az erdők használatát, mert az utakat elzárják, vámokat szednek, sőt az erdőket le is foglalják. Különösen panaszkodik a likavai vár urra, Pekry Lajosra, hogy nem engedi meg azt a 200 boksa fát felszeníteni, a mely már elő van készítve, s a mely már eddigelé is majdnem 1000 frtba kerül. (Péch I.).

A Fuggerek e miatt panaszt téven Ferdinánd királynál, az királyi biztosokat küldött a bányavárosokba a tényálladék felvétele végett, s a királyi biztosok jelentéséből — 1535 — kitűnik, hogy ebben az időben Mosódon két kohó, a lipcsei völgyben, Hermádon és Tajón egy-egy kohó, Beszterczebányán pedig rézhámor létezett, a melyek jó állapotban lévén, elegendő fa és szénkészlettel bírnak. Ebből a jelentésből az is kivehető, hogy Mertznek az erdők megfogyatkozására vonatkozó panasa arra a körülményre

vezethető vissza, hogy a kohók körül az erdők már le voltak tarolva, s hogy a fát és szenet e miatt távolabbi erdőrészekből kellett leszállítani. — De a biztosok azt is találták, hogy a várurak az erdők szabad használatát tényleg akadályozzák és nagy károkat tesznek a kecskék és juhok legeltetésével. — A királyi biztosok egyuttal ama nézetüknek adtak kifejezést, hogy a hanyatló — vagy legalább is annyira, mint annak előtte, nem jövedelmező — rézbányászat ügyén csak aképen lehet segíteni, ha a kamara a Garam mentén elterülő erdőket megszerzi, a távol fekvő kohókat pedig letelepíti a Garamhoz. (Péchy L.)

Ezt az igen nagy előrelátásról tanuskodó tanácsot a király későbbben elfogadta, a Garammenti erdőket tényleg birtokba vette és Beszterczebányán létesítette a kohót, úgy, hogy eképen a bányászatot csekélyebb ércstermelés mellett is még több századon át jövedelmezően fenntartani lehetett.

Ekkor azonban még Mária özvegy királyné birta a bányavárosokat s az általa 1540 ben kiadott utasításban elrendeli, hogy a zólyomi, lipcsei, dobrónyai és végghlesi várakhoz tartozó erdők megvizsgálandók oly irányban, vajjon azokban szénre alkalmas fa elegendő van-e, és ha a szénégetés kárt nem okoz, akkor a fa felszenítendő, különben pedig az összes erdők ápolandók és fentartandók s bennük a legeltetés teljesen megszüntetendő, nehogy idővel fahiány miatt a kohókat beszüntetni kellessen. — De ebben az időben nevezetes változás állott be a beszterczebányai kamara birtoklásában. Az Ernuszt-család t. i. Ernuszt Gáspárban kihalván, annak összes birtoka a fiscusra szállt — s így a beszterczebányai birtok is a kamara tulajdonába ment át; e mellett az a bérszerződés, a melyet még II. Lajos 1526-ban Fugger Antallal 15 évre kötött

és később 5 évre meghosszabított, 1546-ban lejárván, Ferdinánd a bányák miveltését saját kezelésébe vette át. A Thurzóknak és a Fuggereknek az 1495-től 1546-ig terjedő időben 2.594,954 forintot jövedelmezett a bányászat. Ők ezen idő alatt 1.188,450 mázsa rezet és 453,100 márka ezüstöt termeltek. Az átlagos évi jövedelem tehát 50,881 frt, a termelés pedig 23,303 mázsa réz és 8884 márka ezüst volt. (Péchy I.).

Ferdinand 1545-ben újból megerősítette a bányavárosokat a szabad fahasználatban, az 1546. évi országgyűlés pedig a szénégetőket, mint a kik a közterhek viselése alól régi idő óta fel vannak mentve, azontul is adómenteseknek jelentette ki.

Az erdők rendszerezesebb kihasználása és ápolása 1555-ben egy lépéssel előre haladt, mert az alsó ausztriai udvari kamara, melynek igazgatása alatt akkoriban a besztérczebányai bányászat állott, szükségesnek találta, hogy a kohóüzem érdekében czélszerűbb intézkedéseket léptessen életbe, különösen hogy a kohók közelében többnyire már kihasznált erdők felujtása s a meglevők megvédése biztosíttassék.

Hogy az 1565-ben kiadott erdöpátensre vonatkozólag már 1555-ben folytak tárgyalások, következtetni lehet Ferdinand királynak ugyan ezen évben kiadott rendeletéből, a melyben tudomásul veszi a kiadandó erdőrendtartás ügyében Hohenwarter Farkas Besztérczebányai praefectusnak a bányamesterrel folytatott tárgyalásait, és azt, hogy ezen tárgyalások keretében az erdei legeltetés megszorítása és a legeltethető erdőrészek kijelölése is felvétellett. Hogy azonban a szükségeknek ismert intézkedéseket csak 10 év múlva lehetett megvalósítani — ezt a késedelmezést egyrészt az akkori háborus idők magyarázzák meg, más-

részt ez a dolog természetében is feküdt, mert a várakkal együtt az erdők is elzalogosítva lévén, a király keze az erdő szabad kihasználása iránt bizonyos mértékig még volt kötve. De az ügy ekkor már oly előrehaladt stadiumba lépett, hogy a rendezést legfeljebb elhalasztani, de a napi-rendről levenni nem lehetett, intézkedni kellett tehát már azért is, mert az 1535-ben Beszterczebányán eljáró királyi biztosoknak előterjesztése, hogy a rézbányászat feutartása érdekében a kohók a Garam partjára telepíttessenek, előtérbe lépett és evvel együtt actualissá vált az a kérdés, hogy a felső Garam mentén fekvő erdők fája miképen hozassék a Beszterczebányán felépítendő kohóhoz. Evégből Hohenwarter praefectus 1547-ben a Garam menti erdőket bejárván, tapasztalatairól részletes jelentéssel számolt be az alsó-ausztriai udvari kamarának.

Hohenwarter a vizsgálatot Olaszán kezdte meg, és a Fekete-Garam völgyébe felmenvén, úgy találta, hogy e völgyben mintegy három mértföldnyire igen szép erdők vannak, melyekből a fát a Kisgaram körül építendő gát vizével könnyen lehetne Beszterczebányára leusztatni. A völgyeket Olaszától lefelé is kedvező fekvésűeknek találta, mert véleménye szerint az azokban termelt fát csuszornák segélyével előnyösen lehet a Garamra lehozni. Hohenwarter terve az volt, hogy a Garamból a fát gerebek segélyével fogják ki, mely célra Lipcsén egy egyszerűbb szerkezetű, Beszterczebányán pedig egy állandó gereb szűkséges. Ugy remélte, hogy eként a beszterczebányai kohó részére igen olcsó, szekerenkint 20 dénárba kerülő szenet termelhet, minek folytán a rézbányászat évenként legalább is 2000 frt megtakarításra számíthat.

Hohenwarter még ugyanazon évben felterjesztette a Beszterczebányán ujonnan építendő gereb költségvetését, a

gereb helyéül pedig a besztercebányai garamhidon felül elterülő nagy rétet, vagyis a jelenlegi gereb helyét jelölik ki.

E régi gereb tervrajzát nem birjuk, de szerkezetét Hohenwarter költségvetéséből, a hozzá tartozott területeket pedig az 1568. évi felmérésből ismerjük. Hohenwarter egy 90 öl hosszú felfogó gerebet épített, a mely 40 kőszekrényből állt, minden szekrény 15' hosszúsággal és 14' szélességgel bíró és 4 erős vassaruval ellátott czölöphől és 2—3 keresztkötő gerendából; az egész gereb pedig 1280 darab vegyes épületi fából állott; az építési költség 1000 forintra irányoztatott elő.

A gerebépítés ugylátszik már az 1547. évben vette kezdetét, mert a következő évben már a felépített gereb részére Besztercebánya városától cserébe vett 1135 $\frac{1}{2}$ □ öl földrészletek kicseréléséről van szó. (Iráttár.)

Besztercebánya városa a gereb felépítését nem vehette igen szívesen, mert a város a királyhoz intézett felterjesztésében több irányban fejezi ki aggályait így különösen, hogy a felduzzasztott víz a szomszédos réteket el fogja árasztani, s a polgárságnak ez által sok kár fog okoztatni; a király azonban megnyugtatta a várost és felvilágosítja a polgárokat a gereb szükségességéről és arról, hogy a gereb felépítése által a szegény népnek új kereset forrása lesz.

A gereb első ízben 1575-ben nagy árvíz által elszakított; ápril 16-tól 24-ig ugyanis folyvást nagy zápor esett, minek folytán a Garam annyira megáradt, hogy Breznóbányától kezdve lefelé Zólyomig a hidakat mind elragadta, a gerebet pedig elszakította és sok ezer hasábfát vitt el. (Péchy I.) Nagy árvizek voltak még ezután is, legalább a fa- és szénmesterekkel a későbbi években eszközölt leszámolásoknál többször említetik, hogy az árvizek

a gerebet elszakították és sok fát elsodortak. Tudomásunk szerint nagy vizállás volt 1787-ben, 1813-ban és 1853-ban, a mint azt a gereben, illetőleg a kamaraházi falon felillesztett vízjelzőtáblák mutatják.

A beszterczebányai alsó gereb felépítésének idejéről nincsen tudomásunk, de valószínű, hogy az az új kohóval egyidőben, vagy nem sokkal később, tehát 1560 körül történhetett, miután a gerebről egy 1603-i adat úgy emlékezik meg, hogy az már igen rossz állapotban lévő faalkotmány.

A Dóczyakkal, kik a lipcsei uradalmat zálogban birták, 1546 körül alkudozások folytak az uradalom visszavétele iránt, mert a Dóczyak az erdők szabad használatát folytonosan akadályozták, azért igen kívánatosnak látszott, hogy a Dóczyak vagy egy más uradalommal elégíttessenek ki, vagy pedig, hogy a lipcsei uradalom megváltassék és házi kezelésbe vétessék. Habár a Dóczyak nemsokára a lipcsei uradalom használatától elestek, ez azért mégsem vétetett házi kezelésbe, mert Lipcse vára 1572-ben Rubigál Pálnak adományoztatott, mire aztán legalább egy időre megszűntek az erdők miatt folytatott viszálykodások a kamara és a várurak között. Ezek az intézkedések arra engednek következtetni, hogy a kohók közelében lévő erdők már teljesen kihasználva voltak; a fának és szénnek a távolabbi erdőrészekből való sok körülménységgel járó fuvarozásánál megfelelőbbnek és olcsóbbnak látszott, hogy a felső Garam-menti erdők rendszeresebb kihasználása által a fa usztatva hozassék le Beszterczebányára. Az erdőket a jobbágyok és a városok s különösen a pásztorok igen pusztították, mert tudni kell, hogy ezen időben főleg a kecsketartás volt elterjedve, s hogy a pásztorok a kecskéik legeltetésére különösen a fiatalabb erdőket szerették felkeresni, a hol a kecske a fák lombját

könnyen elérhette; téli eltartásuk pedig egyszerűen aként történt, hogy a pásztorok a kecskék etetésére a fiatal fákat levágták, sőt nem irtóztak a pásztorok a haraszt és száraz lomb felégetésétől sem, hogy a tűz folytán tönkrement erdő kiirtassék, területe szántóföldre és rétté átalakíttassék.

A kecskék és a juhok elleni intézkedések több mint két századon keresztül folytak, a nélkül, hogy a kamara rendeleteinek érvényt szerezni képes lett volna; ezen, az akkori felette zavaros s folytonos belviszályok által nyugtalanított időkben csodálkozni nem lehet, mert a kamarai tisztek és alkalmazottak sem tartották be a felsőbb rendeleteket, hanem tetszésük szerint gazdálkodtak, intézkedtek, a kamarai vagyonnal nem törődtek, emellett sem erély s talán képesség sem volt bennök, hogy a folytonosan leérkező királyi és udvar kamarai rendeleteket végrehajtsák. Ezt a szomorú hivataloskodást legjobban jellemzi egy 1558-ban kiadott királyi rendelet, a mely a tajói kohógondnok kedélyeskedését tünteti fel. A király t. i. elrendeli, hogy a kohógondnok minden szombaton jöjjön Besztercebányára, hogy a praefektusnak jelentést tegyen, s hogy a jövő hétre szóló utasításokat átvegye; de azért, azt mondja a király, ha a gondnok a városba jön, ne tartózkodjék ott suttyomban 3—5 napig, a mely idő alatt a kohó felügyelet nélkül marad, hanem menjen még szombaton vissza Tajóra; azután: eddigelé az eladott kocsikerekeket a teknőket, deszkákat, a szegeket, az érczet, a fát és a lovak patkolását sommásan csak egy tétel alatt számolta el és mert az nem helyes, számitsa fel ezentúl a különböző kiadásokat külön-külön tétel alatt; a jövőben pedig szorgalmasan jegyezze fel a kohókhoz fuvarozott fát és érczet, készíttessen erről egy kimutatást, a melyet a kohó

írnok és ha a gondnok írni tud, maga a gondnok is írja alá, különben pedig csak a pecsétjét üsse rá.

A Garam mellé tervezett új kohó felépíttetvén, 1560-ban utasítás adatott ki az érczolvasztásra nézve. Ezen utasítás erdészeti szempontból érdekes azért, mert ebből kitűnik, hogy az akkori érczolvasztás milyen felette nagy tüzelőfa felhasználással járt. Egy kamenczét csak 3 napig tudtak folytonosan üzemben tartani és oly hőt fejtettek ki, hogy a hőség folytán a dus ezüsttartalmu érczekből annyi sok ezüst szált ki a kéményeken keresztül, hogy a kohó fedelén és az ereszcsonatokban egy év alatt több mázsa ezüstöt lehetett összeseperni. Ezt az ezüstöt a munkások rendszeren eltulajdonították és eladták. (Péchy I., Schmidt I.)

Ebben az időben a fa- és széntermelés már vállalati úton történt, az ugynevezett fa- illetőleg szénmesterek által, a kikkel a kamara a termelésre nézve szerződést kötött. A famesterek kötelesek voltak tüzi és szénfát meghatározott egységarakon termelni, leusztatni, s a beszterczebányai gereben kiszedni. A szénmesterek viszont a famesterek által termelt fát szénné égették és a kohókhoz szállították. Ebből az időből nem maradtak ugyan ránk e mesterekkel kötött szerződések, de valószínű, hogy azok a későbbi időből származó szerződésekkel hasonló szövegűek voltak.

Egy 1561. évi királyi rendeletből kitűnik, hogy Beszterczebányán, Hermádon, Lipcsén, Tajón és Mosódon voltak kohók, 1565-ben pedig már a következő kohók említettnek u. m. a beszterczebányai új kohó a mellette levő „Venetia“-nak elnevezett másik kohóval a beszterczebányai réz- és vashámor, a hermándi, óhegyi, revuczai lipcsei, tajói, mosódi két kohó, a vasberzenczei vashámor; ezenkívül léteztek már igen régi idők óta s a bányapolgárok

tulajdonában voltak: a számos kis és a völgyekben elszórva telepített vasolvasztók és hámorok.

A favágó mesterekkel 1561-ben tartott leszámolásnál kitűnt, hogy valamennyien adósak a kincstárnak és hogy ez onnan származott, mert Hohenwarter praefektus igen alacsonyra szabta a vágatási bért, a melyet később fel kellett emelni. Ebből a rendeletből továbbá megtudjuk azt is, hogy akkoriban Beszterczebányán a kamaránál nem volt olyan egyén, a ki vizgyűjtő gátakat és csusztatókat építeni képes lett volna, s aki a vágások kezelésében, az usztatásban és szénítésben kellő jártasággal bírt volna; ez okból kilátásba helyezi a király, hogy Ausséből, vagy Eisenertzből egy arra alkalmas egyént fog Beszterczebányára lerendelni, kinek 140 forint évi fizetés utalványozandó.

Ez az első intézkedés arra, hogy a beszterczebányai kamarai erdőknél külön tisztviselő alkalmaztatása helyeztetik kilátásba. Ez az állomás azonban, nem tudni be volt-e töltve és ki által, de már 1564-ben beszünttetett, mert a király az 1563-ban eljáró királyi biztosok ajánlatát elfogadta, s az előbb említett tisztviselő helyett két erdész, Keszler Ádám (Ausséből) és Pogner Mátyás (Berchtesgadenből) fogadtatott fel, egyenként 80 frt évi fizetéssel, kik később — mert 80 frtból meg élhettek — arra kérték már Miksa királyt, hogy fizetésüket legalább a kamaraházi hajdutizedes (Ainspänniger) 90 frt fizetésére emelje fel, a mi azután meg is történt.

Ezzel záródik a beszterczebányai kamarai erdők történetének első korszaka, mely korszak kezdetén erdészetről szó sem lehetett, s csakis a kohóüzem meghonosításával vette kezdetét az erdők rendszerebb kihasználására irányuló törekvés; az erdőápolás és védelem

ügyében a legszükségesebb intézkedések is alig tétettek meg, habár máris felhangzott a panasz, hogy a kohók és bányák közelében az erdők ki vannak pusztítva. Az erdő kipusztítása folytán azonban a kamara abba a kényszerhelyzetbe jött, hogy az erdők ügyével behatóbban foglalkoznia és megfelelőbb intézkedéseket életbe léptetnie kellett az erdők fentartása és rendszeresebb kihasználása tekintetéből. Ezt a célt pedig csak külön erre hivatott egyének alkalmazásával lehetett elérni és ezen erdészi állomások szervezésével kezdődik a kamarai erdők történetének második korszaka.

(Folyt. köv.)

Titkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés! Megelőző közgyűlésünk óta, melyet az ismert okok folytán tulajdonképeni programunktól eltérőleg alig 8 hónappal ezelőtt tartottunk meg, azok a kérdések, melyekkel az igazgató-választmány foglalkozhatott, nem mind jutottak abba a stádiumba, hogy eredményükről, mint befejezett dolgokról, most jelentést tessek. Másfelől az igazgató-választmány azon előterjesztései is, melyeket a t. közgyűlés határozata alá kíván bocsátani, részben külön programpontok alatt fognak a t. közgyűlés elé terjesztetni. A t. közgyűlés engedelmével tehát ebben a jelentésben főleg csak a múlt évi közgyűlés határozatainak végrehajtására, korábban megkezdett folyó munkálkodásunk eredményére, és szorosan vett kebelbeli ügyeink ismertetésére fogok kiterjeszkedni.

Mindenekelőtt megemlítem, hogy az igazgató-választmány a múlt évi közgyűlés azon határozatának, melylyel